

OROL DENGIZI QURISHI INSONLAR SALOMATLIGIGA TA’SIRI.

Munajatxon Akbarova Yusubjanovna

FJSTI Biofizika va AT kafedrasi assistenti

Karatayeva Shahnoza

FJSTI, Tibbiy Profilaktika ishi 1322-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ekologik muammolar butun dunyodagi global muammoga aylanib borayotgani va ana shu kabi muammolar soni ortayotganligi uchun eko muammolarni har birini ajratgan holda sohalarga ixtisoslashtirib, shu orqali muammoning dolzarbliligi, hozirgi kundagi ahamiyati, insoniyatga ko’rsatayotgan ta’siri va bu borada qilinayotgan islohotlarning yutuq va kamchiliklari nazarda tutiladi.

Kalit so’zlar: Orol dengizi, atmosfera, tuproq, ekalogiya, cho’llanish, iqlim o’zgarishi, tabiat ifloslanishi.

Orol dengizidan sug’orish ishlarini noto’g’ri foydalanish oqibatida, uning suvlari qurib, tuproqda tuzlar va boshqa minerallarni qoldirdi. Ular nafaqat tuproqni ifloslantirdi, balki shamol va bo’ronlar orqali ko’tarilib, boshqa hududlarga, shu jumladan ekin maydonlariga ham tarqaldi. Bu nafas olish tizimi kasalliklari va saratonning kuchayishiga olib keldi. Orol hajmining o’zgarishi mahalliy iqlimga ham ta’sir qildi va bo’ronlarning ko’payishi va kuchayishiga olib keldi. Orol dengizining qisqarishi natijasida mahalliy aholi salomatligi bilan bog’liq muammolar yuzaga kelgani shubhasiz. Orol dengizi hududining ko’p qismi zarar ko’rganligining asosiy sabablaridan biri „suvdan noto’g’ri foydalanish edi. Orol dengizi mintaqasidagi o’zgarishlar natijasida inson salomatligiga ta’sir qilishi mumkin bo’lgan ekologik ta’sirlarga „suv sathining pasayishi, atrof-muhit va oziq-ovqat zanjiridagi pestitsidlar, chang bo’ronlari va havodagi o’zgarishlar misol bo’ladi

Sovet ittifoqi davrida Orol dengiziga quyiladigan Amudaryo va Sirdaryo suvlari O’zbekiston paxta dalalarini sug’orishga sarflanar edi. Amudaryo va Sirdaryoning yaylovlari va serhosil yerlarida parrandachilik, va chorvachilik sohalarida 100 mingdan ortiq aholi bandligi ta’minlangan edi. Hududda paxta dalalarining monokulyar dehqonchilik yillarida tuproqlar tarkibidagi tabiiy minerallar va ozuqa moddalari miqdori kamayib ketti. Bu, oxir-oqibat, tuproq sifatini yaxshilash uchun pestitsidlar va o’g’itlardan foydalanishning ko’payishiga olib keldi. Biroq, bu ko’p miqdorda foydalanilgan kimyoviy moddalar tuproqqa, suvga va nihoyat Orol dengiziga ta’sir ko’rsatdi. Qishloq xo’jaligidagi bu o’zgarishlar “tuproqning tarkibining o’zgarishiga, suv sifati va miqdorining yomonlashishiga olib keldi

Markaziy Osiyoda Orol dengizining qisqarishi oqibatida yuzaga kelgan ekologik ofat Turkmaniston, Qozog‘iston va O‘zbekiston shimolidagi Qoraqalpog‘iston viloyatida millionlab odamlar salomatligiga jiddiy ta’sir ko‘rsatishda davom etmoqda. Sovet Ittifoqining sug‘orish maqsadlari uchun uni to‘yingan daryolar oqimini yo‘naltirishga urinishlari natijasida Orol dengizi hozirgi Havo va tuproqdagi tuz va ifloslantiruvchi moddalar miqdori ortib borayotganini hisobga olib, dengizning qisqarishi natijasida sil, kamqonlik, saraton va tug‘ma nuqsonlar ko‘paydi, dedi u. Epidemiya va respirator kasalliklar hududda yashovchi odamlarga tahdid solmoqda. Shifokorlarning ta’kidlashicha, kamqonlikning juda yuqori darajasi noto‘g‘ri ovqatlanish va Orol dengizi atrofidagi ifloslantiruvchi moddalar tufayli yuzaga keladi. Mahalliy ichimlik suvi paxta dalalaridagi tuzlar va konsentrlangan kimyoviy moddalar bilan to‘ldirilgan drenaj suvlari, shuningdek, stronsiy, rux va marganets kabi metallarning ko‘pligi bilan ifloslangan - bularning barchasi kamqonlik kabi kasalliklarga yordam beradi. Ayniqsa, sil kasalligining kuchayishi tashvishga solmoqda. O‘zbekiston Sog‘liqni saqlash vazirligi ma’lumotlariga ko‘ra, Orolbo‘yi atrofida har yili ikki mingdan ortiq odam kasallikdan nobud bo‘ladi, bu esa mahalliy sog‘liqni saqlash mutasaddilari uchun katta muammo hisoblanadi. Chegara bilmas shifokorlar (MSF) sog‘liqni saqlash vazirligi bilan hamkorlikda kasallik qurbonlarini davolashni yaxshilash ustida ishlamoqda. Yigirma yil ichida 7,6 million gektar maydonni egallagan ulkan sug‘orish kanallari tarmog‘i, birinchi navbatda, O‘zbekiston va Turkmanistonda paxta maydonlarini sug‘orish uchun cho‘llarni kesib o‘tdi. Biroq, Orolga suvning kamayishi natijasida keng sho‘rlanish boshlandi, bu esa tuproqning keskin tanazzuliga olib keldi.

BMTning Oziq-ovqat va qishloq xo‘jaligi tashkiloti (FAO) hisobotiga ko‘ra, natijada suv ekspertlari Orol havzasida “mavjud suv balansining buzilishi” deb atagan. Amudaryo va Sirdaryoning ko‘plab irmoklari ekspluatatsiya qilinganligi sababli daryolar Orolni yetarli darajada suv bilan ta’minlamaydi. Dengiz qisqara boshlagach, baliq ovlash jamoalari an’anaviy ravishda tirikchilik uchun mo‘ljallangan suvdan milya uzoqda, ba’zilari esa 70 km uzoqlikda qolib ketishdi. Baliqchilik sanoatining yopilishidan chuqur ta’sirlangan an’anaviy jamoalar sekin moslashishdi, bu esa bir vaqtlar dengizga tayanib qolgan iqtisodiyotlarni chuqur tanazzulda qoldirdi. Ommaviy ishsizlik haddan tashqari qashshoqlikka olib keldi. Aksariyat oilalarda o‘rtacha besh-oltita bola bor va ovqatlanish standartlari keskin Ko‘p odamlar sog‘lig‘i bilan bog‘liq muammolar tufayli mintaqani tark etishdi. Dengiz quriganida ifloslantiruvchi moddalar yer yuzasiga chiqib, tuproqqa o‘rnashadi, shu bilan birga havoga tarqaladi. Ushbu ekologik ta’sirlar mahalliy aholi salomatligiga keng ko‘lamli ta’sir ko‘rsatdi. Ko‘pgina kasallik holatlarining ko‘payishi Orol dengizi maydonining qisqarishi bilan bog‘liq. Ifloslantiruvchi moddalardan eng ko‘p zarar ko‘radiganlar: chaqaloqlar va bolalar. Hududda ekologik muhitning o‘zgarishi chaqaloqlar o‘limining oshishiga

xizmat qiladi. Bu mintaqada 1970-yillardan beri chaqaloqlar o‘limi ko‘rsatkichlari ortib bormoqda. Go‘daklar o‘limi ko‘rsatkichlarining oshishiga olib keladigan bu zararli moddalar Qozog‘istonda 1993-yildan boshlab 70 taga yetganligi xabar qilingan. Toksinlar turli manbalardan kelib chiqishi mumkin: havodan nafas olish, ichimlik suvi va oziq-ovqat. Biroq, yosh chaqaloq nima yeyish yoki ichish borasida ko‘p tanlovga ega emas. Ma‘lum bo‘lishicha, bu toksinlar emizish orqali ham o‘tishi mumkin va „bir qator hududlarda shifokorlar chaqaloqlarni emizishni tavsiya qilmaydilar, chunki emizikli ona suti zaharli hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Aliyev N., Muhammadjonov S. THE ROLE OF MATHEMATICS EDUCATION IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF MEDICAL WORKERS. THE IMPORTANCE OF MATHEMATICS FOR A HEALTH WORKER. MATHEMATICAL METHODS AND STATISTICS IN MEDICINE //Бюллетень педагогов нового Узбекистана. – 2023. – Т. 1. – №. 2. – С. 39-42.
2. Nurillo N. A., Muhammadjonov S., Tojimatova L. THE ROLE OF MATHEMATICS EDUCATION IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF MEDICAL PERSONNEL. THE IMPORTANCE OF MATHEMATICS FOR THE HEALTH WORKER //International Bulletin of Medical Sciences and Clinical Research. – 2023. – Т. 3. – №. 6. – С. 54-56.
3. Melibayeva, F. M., Aliyev, N. A., & Muhammadjonov, S. G. o‘g‘li. (2023). CHEKISH BILAN BOG‘LIQ O‘PKA KASALIKLARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(16), 719–723
4. AN Abdiqayumovich, M Sarvarbek Gayratjon o'gli. ZAMONAVIY DIAGNOSTIKANING ROLI. ZAMONAVIY DIAGNOSTIKA USULLARI. Лучшие интеллектуальные исследования 10 (6), 177-180.
5. Ravshanbekovna, M. N., Sarvarbek Gayratjon og, M., & Alijon o‘g‘li, T. A. (2024, January). AYRISH SISTEMASIDAGI BUYRAKNING AHAMYATI. In *INTERDISCIPLINE INNOVATION AND SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE* (Vol. 2, No. 16, pp. 11-14).
6. Erkinjon o‘g‘li, M. X. BEMORLARNI TEKSHIRISHDA DIAGNOSTIK AXAMIYAT.
7. Madraximova, N. R. (2024). O ‘PKA KASALLIKLARNI ANIQLASHDA ZAMONAVIY DIAGNOSTIK USULLAR. *Educational Research in Universal Sciences*, 3(4 SPECIAL), 36-38.
8. Sarvarbek Gayratjon og M. et al. BIOLOGIK QON TOMIR PROTEZ MATERIALLARINING TARKIBI VA XUSUSIYATLARINI O ‘RGANISH //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – Т. 36. – №. 3. – С. 112-120.

9. Sarvarbek Gayratjon og M. et al. ONKOLOGIK KASALLIKLARNING DOLZARB MUAMMOLARI VA YANGILIKLARI //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – T. 36. – №. 1. – C. 95-99.
10. Muhammadjonov S. G. SOG „LIQNI SAQLASH TIZIMIDA DIAGNOSTIKANING MUAMMOLARI, AHAMIYATI VA ROLI.
11. Abdurazakova A. I. THE HARM OF DISHWASHING DETERGENTS AND ITS PREVENTION This article contains information about the work carried out in the Republic of Uzbekistan in maintaining public health, chemical detergents, their types and negative impact on human health and scientif //MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH. – 2023. – T. 2. – №. 24. – C. 212-214.
12. Abdurazakova I. A. IDISH YUVISH VOSITALARI ZARARI HAQIDA //Экономика и социум. – 2023. – №. 1-2 (104). – C. 11-13.
1. 11. Abduraxmonovna A. I. KOLLOID ERITMALARNING TIBBIYOTDAGI AHAMIYATI //SCIENCE AND INNOVATION IDEAS IN MODERN EDUCATION. – 2023. – T. 1. – №. 9.
13. Abduraxmonovna A. I. BIOGEN ELEMENTLARNING ODAM ORGANIZMIDAGI BIOLOGIK FAOLLIGI //SCIENCE AND INNOVATION IDEAS IN MODERN EDUCATION. – 2023. – T. 1. – №. 9.
14. Abdurakhmonovna A. I., Ruzmatjonovich A. R. INFECTIOUS DISEASES AND THEIR PREVENTION //Web of Medicine: Journal of Medicine, Practice and Nursing. – 2023. – T. 1. – №. 8. – C. 1-4.
15. Абдуразакова И. А. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРОИЗВОДСТВА КРАСНЫХ ДОЖДЕВЫХ ЧЕРВЕЙ В КАЛИФОРНИИ //Экономика и социум. – 2023. – №. 12 (115)-1. – C. 901-905.
2. 13. Yusubjanovna, Akbarova Munajatxon. "BIRINCHI TIBBIY YORDAMNING AHAMIYATI VA UNI BAJARISHNING UMUMIY QOIDAIARI." *PRINCIPAL ISSUES OF SCIENTIFIC RESEARCH AND MODERN EDUCATION* 2.1 (2023).
3. 14. Yusubjanovna A. M. AVTOMATIK BOSHQARISH TIZIMLARI VA TEXNIK VOSITALARINING PUXTALIGI //PRINCIPAL ISSUES OF SCIENTIFIC RESEARCH AND MODERN EDUCATION. – 2023. – T. 2. – №. 1.
16. Axbarova Munajatxon, Komilova Asalxon Ne'mat qizi, & Burxonova Orzuxon Asrorjon qizi. (2022). TIBBIYOTDA NANOELEKTROTEXNIKANING QO'LALLANILISHI. *Conferencea*, 5–6.
17. Yusubjanovna, A. M. "Iqbol o'g'li, QM, & Adhamjon o'g'li, EA (2023)." *SUYUQ KRISTALLAR VA ULARNING RENTGEN DIAGNOSTIKASI. PRINCIPAL ISSUES OF SCIENTIFIC RESEARCH AND MODERN EDUCATION* 2.6.

18. Akbarova, Munojatxon Yusupjanovna. "“HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGI” FANINI O’QITISHDA GRAFIK ORGANAYZERLARNI QO’LLASH TARTIBI." *SO ‘NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI* 6.12 (2023): 366-371.
19. Akbarova, Y. M. "TIBBIY TA’LIM YO ‘NALISHI TALABALARIGA “HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGI” FANINI O’QITISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING O’RNI." *FAN JURNALI TA’LIM VA MADANIYAT* 1.1 (2023): 26-31.
4. 18. Yusubjanovna, Akbarova Munojatxon, Qodirov Miraziz Iqbol o'g'li, and Eshmurodov Asadjon Adhamjon o'g'li. "SUYUQ KRISTALLAR VA ULARNING RENTGEN DIAGNOSTIKASI." *PRINCIPAL ISSUES OF SCIENTIFIC RESEARCH AND MODERN EDUCATION* 2.6 (2023).
20. Abdusubxon o’g’li, Usmonov Saidjon, and Akbarova Munojatxon Yusubjanovna. "YARIMO ‘TKAZGICH MONOKRISTALINI O’STIRISH." *E Conference Zone*. 2022.
21. Rajabboyeva Dilfuzaxon Abdumalik qizi, & Umarova Musharraf Yunusaliyevna. (2024). AYOLLAR GINEKOLOGIYASI, HAYZ SIKLI UNDAGI KASALLIKLARNI DAVOLASH USULLARI VA ULARNI DAVOLASHDAGI HOZIRGI ZAMON INNOVATSIYALARI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 44(7), 142–147.
22. Умарова , М. (2023). ГАВҲАРШОДБЕГИМ ТУҒИЛГАН ОИЛА ВА УНИНГ АМИР ТЕМУР ДАВРИДАГИ ҲАЁТИ. *Interpretation and Researches*
23. Усмонов, Б. А. ., & Умарова, М. . (2022). XV АСР ЎРТАЛАРИДА ХУРОСОНДА ЮЗ БЕРГАН СИЁСИЙ ЖАРАЁНЛАРДА ГАВҲАРШОДБЕГИМНИНГ ТУТГАН ЎРНИ. *IJTIMOIIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI*, 2(10), 110–113.